

***ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ***

Пономарьова Г. Ф.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

Дослідження присвячене вивченню питання формування толерантності в майбутніх педагогів в інклюзивному середовищі закладу вищої педагогічної освіти в контексті вирішення комплексу завдань інклюзивної освіти.

Акцентовано увагу на розвитку гуманістичного потенціалу взаємовідносин між суб'єктами освітнього процесу як умови реалізації гуманістичної парадигми освіти, схарактеризовано інклюзивне освітнє середовище, що визначає гуманістичну спрямованість освітнього процесу.

На основі теоретичного аналізу наукових публікацій узагальнено результати досліджень проблеми розвитку освіти як інклюзивного простору, та формування толерантності тих, які є його суб'єктами .

Використання порівняння та співставлення дозволило простежити розвиток поняття «толерантність» та з'ясувати його сучасне змістовне наповнення в межах досліджуваної проблеми.

Шляхом наукового узагальнення визначене поняття «толерантність» та шляхи його формування. Обґрунтовано доцільність створення інклюзивного освітнього середовища в закладі вищої педагогічної освіти, названо його головні ознаки та наголошено на важливості толерантних взаємовідносин в такому середовищі.

Узагальнено ключові позиції позитивного досвіду формування толерантності студентів в інклюзивному освітньому просторі.

З використанням методів опитування та анкетування з'ясовано причини, що гальмують розвиток інклюзивного освітнього середовища, та деякі чинники, які позитивно впливають на його формування як середовища толерантних взаємовідносин суб'єктів.

Ключові слова: інклюзивне освітнє середовище, толерантність, гуманістична парадигма, вікаріювання, індивідуальні особливості.

ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЕ

Пономарева Г. Ф.

*Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно- педагогическая
академия»*

Харьковского областного совета

Исследование посвящено изучению вопроса формирования толерантности у будущих педагогов в инклюзивной среде учреждения высшего педагогического образования в контексте решения комплекса задач инклюзивного образования.

Акцентируется внимание на развитии гуманистического потенциала взаимоотношений между субъектами образовательного процесса как условия реализации гуманистической парадигмы образования, охарактеризована инклюзивная образовательная среда, которая определяет гуманистическую направленность образовательного процесса.

На основе теоретического анализа научных публикаций обобщены результаты исследований проблемы развития образования как инклюзивного пространства и формирования толерантности имеющих его субъектами.

Использование сравнения и сопоставления позволило проследить развитие понятия «толерантность» и выяснить его современное содержательное наполнение в рамках исследуемой проблемы.

Путем научного обобщения определено понятие «толерантность» и пути его формирования. Обоснована целесообразность создания инклюзивной

образовательной среды в учреждении высшего педагогического образования, названы её главные признаки и отмечена важность толерантных взаимоотношений в такой среде.

Обобщены ключевые позиции положительного опыта формирования толерантности студентов в инклюзивном образовательном пространстве.

Путём использованием методов опроса и анкетирования выяснены причины, тормозящие развитие инклюзивной образовательной среды, и некоторые факторы, положительно влияющие на её формирование как среды толерантных взаимоотношений субъектов.

Ключевые слова: инклюзивная образовательная среда, толерантность, гуманистическая парадигма, викирирование, индивидуальные особенности.

FORMATION OF FUTURE EDUCATORS' TOLERANCE IN THE INCLUSIVE ENVIRONMENT

H. F. Ponomaryova

**Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy»
of Kharkiv Regional Council**

Abstract. The research deals with the study of the issue of the future educators' in inclusive environment formation of tolerance among future educators in the inclusive environment of higher pedagogical educational establishment in the context of solving the complex of problems of inclusive education.

It is placed the emphasis on the development of the humanistic potential of the relationship between the subjects of the educational process as a condition for the realization of the humanistic paradigm of education. The inclusive educational environment, which determines the humanistic orientation of the educational process, is characterized.

On the basis of theoretical analysis of scientific publications, the results of research on the development of education as an inclusive environment and the formation of tolerance of such people who are its subjects, are summarized.

Using comparisons allowed us to trace the development of the concept «tolerance» and find out its current content within the context of researching problem.

By the scientific generalization, the notion "tolerance" and the ways of its formation are defined. The expediency of creating an inclusive educational environment in higher pedagogical educational establishments is substantiated, its main features are mentioned and the importance of tolerant relationships in such environment is emphasized.

The key positions of the positive experience of forming tolerance of students in the inclusive educational environment are generalized.

Using polling methods and questionnaires, the reasons hindering the development of an inclusive educational environment, and some factors having a positive effect on its formation as an environmental of tolerant relationship between subjects are found.

Key words: inclusive educational environment, tolerance, humanistic paradigm, vicarization, individual characteristics.

Постановка проблеми. Зростання ролі антропогенних чинників у процесі еволюції людства зумовило домінантність принципів демократизації та гуманізації життєдіяльності суспільства й соціально-культурних їх складових. Узагальнивши визначення наукових поняття й обґрунтовуючи його теоретичних положень стосовно теми дослідження, основну мету закладів вищої педагогічної освіти (ЗВО) та інших установ освіти щодо зазначеної проблеми вважаємо за доцільне сформулювати як чітку реалізацію принципів гуманізму, забезпечення організаційно-академічних свобод, виховання відповідальності перед громадянським суспільством, в якому соціальна адаптація індивіда відбувається за умов поваги та взаємоповаги, особистої гідності й відповідальності за якість і результативність власної життєдіяльності.

Саме така постановка завдань, зважаючи на розвиток гуманістичного потенціалу суспільного життя, об'єктивно визначає напрями і зміст діяльності

педагогічних ЗВО в контексті формування сучасного інклюзивного освітнього простору в цілому та формування толерантності студентів зокрема.

У контексті гуманістичної парадигми кожна особистість розуміється як унікальний цілісний індивід, який формується й розвивається в системі взаємодії з іншими людьми, які керуються гуманістичними цінностями в ставленні один до одного.

Розвиток педагогічної освіти України, диктує створення такого освітнього простору, який би максимально акумулював і продукував гуманістичні цінності, забезпечував свободу й гідність особистості, повагу до людини, як доміант в підготовці майбутнього педагога.

Особливо актуальними й значимими сьогодні є питання становлення інклюзивного освітнього середовища, що визначає гуманістичну спрямованість освітнього процесу, суб'єктами якого є викладачі та студенти з різними освітніми потребами й можливостями в здобутті освіти, самореалізації. Мова йде про таке середовище, яке максимально забезпечує належний ефект у розвитку його суб'єктів, ґрунтуючись на принципах гуманізму й толерантності та має за мету підготовку майбутніх педагогів із гуманістичним світоглядом, які цінують себе і своє соціальне оточення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблеми інклюзивної освіти у закладі вищої освіти розглядаються науковцями досить активно та всебічно. Питання інклюзивної освіти досліджуються Н. Валентик, Л. Дудченко, Є. Клопотою, А. Колупаєвою, С. Кудлай, С. Семак та ін. О. Польовик обґрунтувала та представила модель соціальної адаптації студентів із особливими потребами до освітнього процесу; Л. Мазуркевич схарактеризувала процес адаптації студентів-першокурсників у закладі вищої освіти; проблеми супроводу навчання студентів із особливими освітніми потребами в інтегрованому освітньому середовищі, а також концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти у ЗВО з'ясували П. Таланчук, К. Кольченко, Г. Нікуліна.

Питання гуманізації та гуманітаризації змісту освіти багато років досліджувати та продовжують досліджувати вітчизняні й зарубіжні науковці: процес гуманізації суспільства та освіти розглядають І. Бех, Л. Буїв, В. Гараджа, В. Зінченко, В. Лекторський, Г. Шевченко та ін.; проблему соціалізації людей з обмеженими можливостями досліджували В. Бондар, Т. Євтухова, А. Капська, В. Ляшенко, П. Таланчук, А. Шевцов та ін.; характеризували особливості освітнього процесу у закладі освіти як інклюзивного освітнього середовища М. Андрєєва, А. Колупаєва, К. Кольченко, Л. Сердюк О. Рассказова та ін.

Проблему толерантності в різних її аспектах вивчали Б. Гершунський (формування доктрини толерантності), А. Зайцев (реалізація толерантних технологій), О. Галкін і Ю. Красін (природа толерантності), І. Старовойтова (сутність та підходи до вирішення питань ідентифікаційних процесів і місця толерантності в створенні ідентифікаційних моделей) та ін.

Дослідженням різних аспектів упровадження інклюзії в освітнє та соціальне середовище займалися В. Засенко, А. Колупаєва, В. Синьов, Ю. Найда (методологічне обґрунтування філософії інклюзивної освіти), І. Актанов, Л. Проніна, А. Чепуришкін, М. Якушкіна (середовищний підхід у визначенні сутності інклюзивного, освітнього та соціального простору).

Формулювання мети статті. Узагальнення здобутків наукової теорії та практики щодо формування толерантності в майбутніх педагогів в інклюзивному освітньому просторі як чинника підвищення якості їхньої професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «толерантність» у контексті історико-культурного розвитку, зокрема українського суспільства, переважно було представлене такою філософською категорією як «терпимість». У першій половині ХХ століття характеристика толерантності значною мірою змінюється, що підтверджує текст Преамбули Статуту ООН: «...проявляти терпимість і жити разом, у мирі один із одним, як добрі сусіди». У цей період означена лексема отримує соціально активне забарвлення, розглядається

в значенні умови успішної соціалізації, уміння жити в гармонії з самим собою й соціумом.

У сучасній науковій думці поняття толерантності активно обґрунтовується новими сенсами. Так В. Соколов визначає її сутність як певну світоглядну й морально-психологічну настанову особистості на прийняття чи не прийняття чужих ідей, звичаїв, культури, норм поведінки тощо [7, с. 54].

«Питання про толерантність, – як зазначають О. Галкін та Ю. Красін, – це перш за все, питання про те, як при глибоких відмінностях у становищі, інтересах, світоглядах люди можуть налагодити спільне життя» [3, с. 64].

Цікавий та інноваційний, у контексті проблем нинішнього соціуму, погляд на сутність толерантності має І. Старовойтова, яка пропонує розуміти толерантність як ступінь соціалізації особистості. Першим необхідним ступенем просування в напрямі формування ідентичності є толерантність, пов'язана з вирішенням проблеми терпимості у відношенні до іншого [8, с. 167–171].

Звертаючи увагу на значення толерантності, важливо акцентувати увагу на тому, що сучасні дослідники пов'язують його з реаліями соціуму демократичної держави. Саме ці реалії застерігають особистість від використання різних форм насильства, орієнтують на розуміння того, що в умовах демократії ніхто не має абсолютної влади над іншим...не має права втручатися у його світ та насильницьким шляхом змінювати його [6, с. 4].

У нашому дослідженні толерантність педагога ми розглядаємо як його готовність розуміти й приймати інших суб'єктів освітнього процесу, що ґрунтується на гуманістичних цінностях. Процес формування толерантності педагога, як переконує досвід, є довготривалим і складним, оскільки передбачає побудову (чи перебудову) внутрішнього світу людини як носія високої культури спілкування, взаємодії, співпраці. Змістовно-дійові засади толерантності педагога передбачають реалізацію в процесі її формування принципів гуманізму, природовідповідності й унікальності особистості, екологічності й емпатійності взаємовідносин, поваги.

Українська держава, ставши на шлях демократії та гуманізму, визначила шлях побудови інклюзивного середовища в суспільстві, що створює можливості й для інтеграції осіб із інвалідністю в освітнє середовище ЗВО. Доцільність, важливість і можливість такого кроку підтверджується наявністю в людей з обмеженнями життєдіяльності здібності до вікаріювання, тобто компенсації втрачених чи обмежених функцій за рахунок інших. Л. Виготський, вказуючи на цю здібність, зазначав, що коли пряма компенсація обмежень здоров'я ускладнена, то відбувається соціальна компенсація – наближення до повноцінного функціонування через набуття соціальної повноцінності [2; с. 33-36]. Зрозуміло, що цей процес не відбувається автоматично, а тому необхідно, по-перше, забезпечити освітній процес кваліфікованими кадрами, здатними реалізувати освітню інтеграцію осіб з вадами розвитку, а по-друге, створити оптимальні умови в освітньому середовищі, надавши йому характеру інклюзивного.

Інклюзивна освіта трактується як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти студентам з інвалідністю шляхом організації навчання з урахуванням індивідуальних особливостей їхньої навчально-пізнавальної, виховної та інших видів діяльності [1, с. 2-5; 4 с. 44-51].

Досліджуючи проблеми формулювання інклюзивного освітнього середовища пропонуємо розуміти інклюзивну освіту як спеціально організовану взаємодію педагогів із дітьми з особливими потребами та нормативним рівнем розвитку (Н. Борисова, М. Кінг-Сірс, І. Лошакова, М. Малофєєв, Л. Шипіцина, Є. Ярська-Смірнова).

На думку А. Колупаєвої, Ю. Найди, Н. Софій, формування інклюзивного середовища орієнтоване на розвиток особистості та відповідність запитам соціального оточення й сподіванням людини.

Освітнє середовище стане інклюзивним за умови наявності низки ознак:

– спланований та організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять;

- сприятливий соціальний та емоційний клімат;

- наявність умов для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату [5].

Отже, важливим завданням колективу ЗВО є забезпечення сприятливого психологічного мікроклімату в інклюзивному середовищі, толерантних взаємовідносин між усіма учасниками освітнього процесу, що поступово приведе до реальних позитивних змін у ставленні до людей з інвалідністю як до рівних. Одним із ключових елементів цього процесу є створення умов для соціокультурної, духовної, творчої, фізичної та фізкультурно-спортивної реабілітації студентів із інвалідністю, розкриття їхніх здібностей, можливостей та талантів. Ураховуючи низький рівень соціалізованості молоді з інвалідністю, вважаємо за доцільне залучати до участі в освітньому та соціально-реабілітаційному процесі їхні родини, використовувати накопичений ними в школі досвід щодо необхідних технологій формування толерантних взаємовідносин у колективі. Як переконує практика, одним із шляхів вирішення проблеми формування толерантності є організація тісної взаємодії між звичайними студентами і молоддю з обмеженими можливостями. У такій взаємодії «здорові» студенти, як правило, стають гуманнішими, милосерднішими, терпиміше сприймають відмінності інших, вчаться цінувати здоров'я та життя. Разом із тим, інколи недостатність інформації про людей з інвалідністю, відсутність досвіду в спілкуванні з ними призводить до не толерантного до них ставлення. У цих випадках слід обов'язково вносити корективи в роботу зі студентами, а саме головне, – так її організувати, щоб, перш за все, звичайні студенти могли отримати необхідну інформацію від педагога чи свого товариша щодо етикету поведінки в колі студентів із особливими потребами, та набували досвіду співпраці з ними.

У досвіді колективу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради є численні позитивні приклади організації групової роботи, що передбачає включення молодої людини з обмеженими фізичними можливостями до системи різного виду

взаємовідносин і сприяє розвитку соціальної компетентності її учасників. Підтвердив свою ефективність і метод доручення, зокрема щодо виконання певних громадських обов'язків студентами з обмеженнями здоров'я в системі студентського самоврядування. Яскравим прикладом тут є волонтерська діяльність Олени Жданової, студентки 3 курсу факультету соціально-педагогічних наук та іноземної філології, яка користується авторитетом і повагою в колективі групи та факультету.

Проведене впродовж 2017–2018 років опитування викладачів і студентів із метою з'ясування причин виникнення проблем у розвитку інклюзивного освітнього середовища та успіхів у вирішенні проблеми нашого дослідження дало можливість зробити низку важливих висновків щодо результативності освітньої роботи, що проводиться зараз та визначення перспективних завдань.

На основі відповідей респондентів можна констатувати певні труднощі в процесі формування готовності науково-педагогічних працівників до роботи в інклюзивному освітньому середовищі: недостатня поінформованість із загальнотеоретичних питань інклюзивної освіти – 61,4 %; нагальна необхідність у підвищенні рівня професійної підготовки з інклюзивної освіти у вищій школі – 54 %; складнощі в роботі та під час взаємодії з різними категоріями студентів з особливими освітніми потребами, пошук індивідуального підходу до таких студентів – 43,4 %; проблеми щодо знаходження контакту з особами, які мають особливі освітні потреби, та налагодження довірливих відносин з ними – 18,4 %.

Студенти всіх категорій вказують на важливість індивідуального підходу до студентів з особливими потребами (48,5 %), можливість їхнього самовиявлення та самореалізації в освітньому процесі (42 %), доцільність органічного включення в систему внутрішньо колективних відносин (формальних і неформальних) (34,7 %), налагодження позитивного психологічного клімату, ділових і дружніх стосунків як з викладачем, так і зі студентами (30 %).

На пропозицію викладачам і студентам назвати 2 – 3 заходи, що найбільше сприяли формуванню толерантних взаємовідносин у колективі групи, респонденти назвали заходи, що співпали у 80,4 % випадків. Це, наприклад, години відвертості, «Свято першокурсників», День народження групи, гра «Інтелектуальні розваги», флешмоб «Я маю таланти», волонтерські операції, низка тематичних виховних заходів, в яких студенти могли себе різнобічно виявити в ерудиції, літературно-художній, музичній діяльності, виготовленні поробок, створенні творів мистецтва.

Висновки з даного дослідження й перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, успішність реалізації положень Концепції інклюзивної освіти в закладі вищої освіти, зокрема педагогічних, прямо пов'язана з формуванням толерантного ставлення один до одного суб'єктів освітнього процесу, готовністю викладачів до створення інклюзивного освітнього середовища, в якому, окрім матеріально-технічного й технологічного забезпечення освітнього процесу, взаємовідносини між суб'єктами освітньої діяльності будуються на засадах співпраці, гуманізму, толерантності й взаємоповаги. Особливої уваги потребують питання науково-методичного забезпечення індивідуального підходу до кожного студента, що реалізується за диференціації освітньої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бондар В. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади : за і проти. *Дефектологія*. 003. № 3. С. 2–5.
2. Виготський Л. С. Основи дефектології. Спб. : Лань, 2003. С. 33–36.
3. Галкин А. А., Красин Ю. А. Культура толерантности перед вызовами глобализации. *Социологические исследования*. 2003. № 8. С. 64.
4. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими*

потребами : матеріали XI Міжнар. наук.-прак. конф. (Київ, 23–24 лист. 2011 р.). Київ, 2011. С. 44–51.

5. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа : особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / Кол. : авторів : Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін. ; за заг. ред. Даниленко Л.І. Київ, 2007. 128 с.

6. Погодина А. А. Толерантность : термин, смысл, позиция, программа. *История*. 2002. № 11. С. 4.

7. Соколов В. М. Толерантность : состояние и тенденции. Москва, 1997. С. 54.

8. Старовойтова І. І. Толерантність як міра ідентифікацій особистості у суспільстві. *Наукове пізнання. Методологія та технологія*. Вип. 1-2. 2002. С. 167–171.

УДК 378.6:61:316.772:316.455:316.356.4(043.3)

***МІЖКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ
ОСВІТИ***

Рибалко Л. С.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Гепенко Л. О.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

У статті проаналізовано питання міжкультурного виховання майбутніх лікарів, визначено його роль в якійсій професійній підготовці. Уточнено суть поняття «міжкультурне виховання майбутніх лікарів». Розкрито значущість міжкультурної комунікації, міжкультурної толерантності, міжкультурної ідентичності в підвищенні якості професійної підготовки майбутніх лікарів. Проаналізовано результати опитування викладачів з метою виявлення